

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Συνδρομή ἑτήσια: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20 — Αἱ συνδρομαὶ ἔρχονται ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου ἑκάστ. ἔτους καὶ εἶνε ἑτήσιαι. — Γραφεῖον Διευθ. Ἐπι τῆς λειψ. Πανεπιστημίου 39. 7 Ἰουλίου 1885

Τόμος εἰκοστός.

ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ ΕΝ Τῇ ΔΥΣΕΙ

ΚΑΙ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΑΚΤΙΚΗΣ

Συνέχεια ἴδε σελ. 435.

ΙΑ΄

Εἰδικὴ πραγματεία περὶ τῶν ἐν ἀπάσῃ τῇ Εὐρώπῃ διασπαρέντων Ἑλλήνων Στρατιωτῶν θὰ μᾶς παρέστυρεν εἰς ἀτελευτήτους ἱστορικὰς διηγήσεις, αἵτινες εὐλόγως θὰ ἐξελαμβάνοντο ὡς κατάχρησις τῆς φιλοξενίας τῆς «Ἑστίας» καὶ τῆς εὐμενείας τῶν ἀναγνωστῶν τῆς. Ἀπὸ τῆς Βαλτικῆς μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ καὶ τῶν Πυρηναίων καὶ Ἄλπεων ἀπαντῶσιν εὐδιάκριτα τὰ ἔγνη τῆς διαβάσεως τῶν Ἑλλήνων ἱππέων διὰ τοῦτο θὰ περιορισθῶ εἰς μόνους τοὺς ἐν τῇ ἐνετικῇ ὑπηρεσίᾳ Στρατιώτας.

Ἐνῶ ἀπὸ τοῦ 1298 ἡ κάτω Ἰταλία εἶδε τοὺς Πελοποννησίους Στρατιώτας, ἐν τῷ Ἑνετικῷ μόλις οὗτοι ἐφάνησαν μετὰ δύο ἑκατονταετηρίδας. Ὡς πρόδρομοι τῶν Στρατιωτῶν παρουσιάζονται ἐν ἔτει 1372 οἱ λεγόμενοι Μαρδαῖται τῆς Κρήτης· ὡς ἐκεῖνοι διὰ τῆς ἐνέδρας ἐνίκησαν τοὺς Γερμανοὺς ἐν Tagliacozzo, οὕτω καὶ οἱ πρῶτοι τῆς Ἑνετίας μισθοφόροι δὲν πολεμοῦσιν ἀναφανδὸν τοὺς στρατοὺς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Παδούης, Φραγγίσκου Α' τοῦ Καρραρίου, ἀλλ' ἀποδεκατίζουσιν αὐτοὺς *χωσιασμένοι* ἐν τοῖς παραθαλασσίαις τέμασιν⁴⁾. Ἄλλ' οἱ Κρήτες τοξόται δὲν ἐφεύρον τὴν *χωσιάν*, ἀφοῦ βλέπομεν ὅτι αὐτὸ τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον φέρουσιν ἐν τῷ Τρεβιζικῷ χρονικῷ, Mortati, ἀκριβῶς δι' αὐτὴν τὴν *χωσιάν* κατέστη περιώνυμον ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ, ἥτις ἀποκαλεῖ τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ πολέμου «κρύπτεισθαι δίκην Μαρδαῖτων»⁵⁾.

Προηγουμένως εἶπομεν ὅτι τὰ λεγόμενα περὶ

πρωτοτυπίας τοῦ στρατιωτικοῦ διοργανισμοῦ τῶν πρώτων Τούρκων σουλτάνων εἶνε μῦθοι· ἂν δ' ἔλειπον ἄλλαι πρὸς τοῦτο μαρτυρίαι, αὐτοὶ οἱ Μαρδαῖται ἀρκούσιν εἰς διεκδικησιν τῆς θρυλουμένης πρωτοτυπίας. Λέγεται ὅτι ὁ Ἐρτογρούλης καὶ ὁ Ὄσμάν ἐμόρφωσαν τὰ πρῶτα πεζικὰ τάγματα, τοὺς λεγομένους Ἀζάπιδες, ἥτοι εὐζώνους. Ὅτι οἱ Τούρκοι Ἀζάπιδες ἦσαν αὐτοὶ οἱ Μαρδαῖται ἢ Mortati τῶν Βυζαντινῶν βεβαιούμεθα ἐξ ἐνετικῶν ἐγγράφων διαρκούσης τῆς ἐν Κρήτῃ μεγάλῃς ἐπαναστάσεως τῶν ἀποίκων, ἡ δημοκρατία διέταξε τῇ 20 Μαΐου 1365 τοὺς ναυάρχους ἵνα στρατολογήσωσιν ἐκ τῶν παραλίῶν τῆς ἑλληνικῆς Ἀσίας (Φωκαίας) καὶ χιλίους Μορτάτους ἢ Ἀζάπιδες «*pigliare a soldo fino a mille Mortati overo Asapi*»⁶⁾. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς γινώσκων τὴν ἱστορίαν τοῦ κάλλιον τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος ἱστοριογράφων, ὀνομάζει τοὺς Τούρκους Ἀζάπιδες *λεβέντας* (levis = εἰλαφρός, εὐζωνός)· ὅτι δὲ οἱ λεβένται οὗτοι ἦσαν ἐν ἀρχῇ Ἑλληνες διδάσκουσι καὶ οἱ πρῶτοι τῶν Τούρκων χρονογράφοι, οἵτινες ὀνομάζουσι Lewendi τοὺς ἐν τῇ Θρακικῇ πόλει Βίγγα φρουροῦντας Ἑλληνας· τοὺς λεβέντας τούτους ἀγνοῶν ὁ Hammer ἐπλασεν Ἀλμογαβάρους καὶ Καταλωνίους⁷⁾.

Οἱ Μαρδαῖται δὲν εἶνε ἄγνωστοι εἰς τὸν ἡμέτερον ἀναγνώστην, ἐνθουμούμενον ὅτι ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς ὄρισαντες τὸν ἀμφίδιον χαρακτῆρα τοῦ Ἑλληνοῦ, εἶπομεν ὅτι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπος τοῦ διφυοῦς πολεμιστοῦ εἶνε ὁ Μαρδαῖτης, μετ' ἴσης εὐδοκίμησεως ἀγωνιζόμενος κατὰ ξηρὰν τε καὶ θάλασσαν. Εἶνε γνωστὸν ὅτι οἱ Μαρδαῖται, ἥτοι *χωσιάριοι*, καταλαβόντες ἐπὶ Ἡρακλείου τὰς κλεισούρας τοῦ Ταύρου ἠγειραν *χάλικον τεῖχος* κατὰ τοῦ μουσουλμανικοῦ χειμάρου· καθὰ δὲ βεβαιῶν ὁ Εὐόδιος, ἂν οἱ πολεμισταὶ οὗτοι δὲν ἠλευθέρουν τὸν Ταῦρον καὶ τὸν Λίβανον, θὰ διέτρεχε μέγαν κίνδυνον ὁ ἀπανταχῶθεν ἀπειλούμενος χριστιανισμός· ἀλλ' οἱ ἐν τῇ ἐρηῇ τοιαῦτα διαπράξαντες ἦσαν ναυτικοί, ὡς ῥητῶς σημειοῖ ὁ Πορφυρογέννητος· «Μαρδαῖται, ἥτοι ὁ

4) «Arcerios de Candia, quos Mortatos appellabant, in palludibus per costam adversus exercitum Paduanum locant». Chronicon Tarvisum, an. 1372.

5) Βλέπε προλεγόμενα Δ' τόμου Μνημείων Ἑλλ. ἱστορίας.

6) Giacomo Caroldo, segretario di X; historia, an. 1363. καὶ δουρικὸν γράμμα τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

7) Histoire de l' empire ottoman, 1, 226.

λαδὸς τῶν γαλεῶν». Εἶνε δὲ περιέργων ὅτι μετὰ τοσαύτας ἐκατονταετηρίδας ἀναφαίνονται οἱ Κρήτες πολεμισταὶ φέροντες ἀμφότερα τὰ ἄνω ὀνόματα, *Μορτάτοι καὶ γαλεῶται*.

Πεντήκοντα ἔτη μετὰ τὴν ἐν Παδοῦῃ χωσίαν, παρουσιάζονται οἱ ναυτικοὶ Κρήτες πολεμοῦντες ἐπὶ τῶν Εὐγανικῶν βουνῶν, ὃ δὲ πόλεμος οὗτος ἀνέδειξεν ἓνα τούτων διὰ μεγαλεπήθλου στρατηγήματος, τὸ ὁποῖον ἀπέσπασε τὰς ἐνθέρμους εὐφημίας τῆς Γερουσίας, καὶ τὸν θερμὸν ἔπαινον τοῦ πρώτου τῆς Ἑνετίας ἱστορικοῦ. Τὸ 1439 ἡ Δημοκρατία πολεμοῦσα πρὸς τοὺς Λομβαρδοὺς καὶ τοὺς συμμάχους των οὐ μόνον ἐμειονέκτει λόγῳ στρατηγικῶν θέσεων καὶ ἀριθμοῦ μαχητῶν, ἀλλὰ καὶ ἡδυνάτει νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῆς Βερώνης καὶ Βρεσκίας, τὰς ὁποίας σπουδαίως ἠπείλει ὁ ἐν τῇ λίμνῃ τῆς Γάρδας ἀκωλύτως πλέων ἐχθρικός στόλος. Ἐπὶ τέλους ὁ περιώνυμος στρατηγὸς Γατταμελάτας, καταλαβὼν τὴν ἐπίκαιρον θέσιν τῆς Πινέτρας, ἔγραψεν εἰς τὴν Γερουσίαν ὅτι διὰ μόνης τῆς καταλήψεως τῆς λίμνης δύναται νὰ καταχθῆ σπουδαῖον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ κτύπημα, καὶ ἐλευθερωθῶσιν αἱ κινδυνεύουσαι πόλεις. «Ἀλλὰ τὴν πρότασιν τοῦ στρατηγοῦ, γράφει ὁ Βερδιτσώτης, καθίστα ἀδύνατον ἢ ἔλλειψις ποταμίου συγκοινωνίας ἢ ξυλικῆς πρὸς ναυπήγησιν ἐπὶ τόπου πλοίων. Μετ' ἄλλεπαλλήλους συνεδριάσεις ἡ Γερουσία σταθμίσασα τὰς ἀνυπερβλήτους δυσκολίας ἐκλινεν εἰς ἐγκατάλειψιν τοῦ σχεδίου· ἐνῶ δὲ ἐν πιαπῇ τὸ ἐγχείρημα εἶχε καταδικασθῆ, εἰς Ἕλληνα ναύτης (marinero) ὀνομαζόμενος Σόρβολος, γηράσας ἐν τῇ πρὸς τὴν πολιτείαν πίστει, ἐπρότεινεν ὅτι αὐτὸς ἀναδέχεται νὰ ὀδηγήσῃ ναυτικὸν στόλον εἰς τὴν λίμνην τῆς Γάρδας. Ἡ ὥριμος ἡλικία τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἡ δεδοκιμασμένη καρτερία τοῦ χαρακτῆρός του συνίστων εἰς σκέψιν τὴν πρότασιν, ἀλλ' αἱ ἤδη καλῶς μεμετρημένα δυσκολία ἀπεθάρρουν ἐκ τοῦ προτέρου πάντας. Ἐπὶ τέλους ἡ Γερουσία θεωρήσασα ὅτι ἐγχείρημα διαφεύγον τὴν εἰδικότητα τῆς ἡδυνάτου νὰ δοκιμασθῆ, ἀφοῦ μάλιστα ἀνταπεκρίνετο καὶ εἰς τὰς εὐχὰς ἀπάντων, παρεδέχθη τὴν πρότασιν. Οὕτω δὲ πανεύθυμος ὁ Σόρβολος ἐπεχείρησε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ κατορθώματός του»¹⁾.

Δὲν θέλω διηγηθῆ πῶς ὁ μεγαλεπήθλος τῆς Κρήτης ναύτης κατώρθωσε νὰ μεταφέρῃ διὰ τῆς βουνώδους ξηρᾶς τὰς ἐνετικὰς γαλέρας εἰς τὴν Γάρδαν, διότι τὸ ἱστορικὸν τοῦτο γεγονός ἐπραγματεύθη ὁ Μουστοξύδης ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Σχβαλλικού, ἐνὸς τῶν σχεδὸν συγχρόνων ἱστορικῶν, ὅστις ἐπιλέγει εἰς θαυμασμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπιχειρήματος: «Πολλάκις εἶδον τὰ ὄρη ἐκεῖνα, καὶ τοσοῦτος πάντοτε μὲ κατέσχε θαυμασμός, ὥστε οὐδεὶς ἤθελε μὲ πείσει ποτὲ ὅτι ἐπίνοια ἢ δύ-

ναμὶς ἀνθρωπίνῃ ἴσχυσε νὰ σύρῃ τηλικούτον ὄγκον διὰ τῆς ὄρεινῆς ἐκείνης τραχύτητος, ἐὰν ἐπὶ τοῦ κλίτους τοῦ ὄρους δὲν ἦσαν ἐπι καταφανῆ τὰ σημεῖα καὶ εὐδιάκριτοι οἱ ὄλκοι καὶ αἱ παλαιαὶ τῶν ἀμαξῶν τροχιαί, ἐξ ὧν ἐναργῶς ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ ἀξιωμακροῦμενον τοῦτο ἔργον ἐπράχθη ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων»¹⁾.

Ἄλλὰ τὸ ἐγχείρημα τοῦ Σορβόλου, ὅσον καὶ ἂν ὑποτεθῆ μεγαλεπήθλον, δὲν εἶναι τὸ πρῶτον ὑπὸ Ἕλληνοναυτικοῦ ἐκτελεσθέν. Πεντακόσια πενήκοντα ἔτη πρὸ τοῦ ἐν Γάρδᾳ πολέμου ὁ βυζαντινὸς ναύαρχος Νικήτας Αὐγοροῦφας, ἡ Ὁροῦφας ὡς γράφουσιν οἱ λογιώτατοι χρονογράφοι, διαβιβάσας τὸν στόλον διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου ἐπέπεσεν ἐξ ἀπροόπτου κατὰ τῶν λυμαινομένων τὴν Πελοπόννησον Κρητῶν πειρατῶν καὶ κατηφάνισεν αὐτούς· τὸ αὐτὸ δ' ἐπράχθη καὶ ἐπὶ Μωάμεθ Β'. ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πιθανῶς κατ' εἰσήγησιν ἀνωμόμου τινὸς Σορβόλου ἐκ τῶν ἀπειραριθμῶν Ἑλλήνων ναυτῶν τοῦ σουλτανικοῦ στόλου.

Περὶ τοῦ Σορβόλου διετηρήθησαν καὶ τινα ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἐν τοῖς ἐνετικῶς ἀρχείοις. Ὁ Μαρίνος Σανούτος ἐν τῇ ἀνεκδότῳ χρονολογίᾳ τοῦ ὀνομάζει τούτον Ἀθανάσιον Carhavita, τὸ δὲ νέον τοῦτο ἐπώνυμον φαίνεται μοι δυσερμήνευτον, ἐκτὸς ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Σανούτος ἀνέγνω τὸ ὄνομα Ἀθανάσιος Σόρβολος ὁ Καραβίτας, τὸ δὲ Καραβίτας τοῦτο δὲν εἶνε ἐπώνυμον, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ Κρητός, Καραβίτης, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸν marinaro τοῦ Βερδιτσώτη. Προσεχῶς θὰ ἴδωμεν ὅτι τάγμα Ἑλλήνων μισθοφόρων ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Γαλλίας ὀνομάζεται les Carabins, ἧτοι οἱ Καραβῆσιοι.

Κρήτες Στρατιῶται δὲν μνημονεύονται ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Δημοκρατίας, ἧτις μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεως τῆς νήσου λαμβάνει ἐντεῦθεν πολλὰς χιλιάδας ναυτῶν, τοὺς λεγομένους γαλεώτας (galiotti). Μεταξὺ τῶν ἐν ἔτει 1371 μισθοφόρων τοῦ βασιλείου τῆς Κύπρου μνημονεύεται καὶ ὁ Κρής κύρης Ἀλεξόπουλος, ὁ διὰ τρομεροῦ θανάτου ἀποτίσας τὴν πρὸς τὸν ἐξωμότην Ὑπάτιον, ἡ Τυπάτ ἀφοσίωσιν του· εἰς τὸν Ἀλεξόπουλον τοῦτον φαίνεται ἀποδίδων ὁ Μαχαιρᾶς τὸν τίτλον τοῦ Στρατιώτου. Ὅπως δὴποτε ὁμως τὸ στοιχεῖον τοῦ Κρητός εἶνε μᾶλλον ἢ θάλασσα παρὰ ἡ ξηρά· ἡ παλαιὰ παροιμία «ὁ Κρής τὴν θάλασσαν» οὐδέποτε ἠλήθευσε πλειότερον ἢ ἐπὶ τῆς ἐνετοκρατίας. Οἱ ἐνετοὶ γενόμενοι κύριοι τῆς νήσου εὗρον ἀκμάζον τὸ βυζαντινὸν σύστημα τῶν ἵππικῶν τιμαριῶν ἢ στρατειῶν οἱ νέοι κύριοι, ἀφοῦ ἐγύμνωσαν τοὺς ἰθαγενεῖς τῶν πατρογονικῶν στρατειῶν, ὠδήγησαν εἰς Κρήτην ἀποίκους, πρὸς οὓς ἐμοίρασαν τὰς λεγομένας cavalierie, καὶ διὰ τῶν νέων τιμαριούχων προσεπά-

1) Verdizotti, Fasti Veneti, I, σελ. 473.

1) Ἑλληνομνήμων, σελ. 91.

θησαν νὰ δαμάσωσι τοὺς ἀνυποτάκτους Στρατιώτας. Εἶνε γνωστὸν διὰ τίνων αἱματηρῶν θυσιῶν διετηρήθη ἡ Ἐνετία ἐν τῇ δυστυχεῖ νήσῳ. Ἐπὶ τέλους καὶ αὐτοὶ οἱ ἄποικοι ἀδυνατοῦντες νὰ διατηρήσωσι τὰ καθυλλαρικὰ χωρία, ἐπώλησαν ταῦτα εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς, καὶ συγκεντρωθέντες ἐν τοῖς ἐνετικῶς φρουρίοις ἔζω ἀπὸ τὰ λεγόμενα ὀφίμια τῆς καγγελλαρίας, ἀπαρραλλάκτως ὡς οἱ πρὸ δύο ἑκατονταετηρίδων ληστεύσαντες τοὺς Κρητὰς Τούρκου σπαιίδες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ζῶσι νῦν ὑπὸ τὰ τηλεβόλα τῶν φρουρίων, μασσῶντες τὰ τελευταῖα ψυχία τῆς σουλτανικῆς ἐλεημοσύνης.

Ἄλλ' ἂν οἱ κατακτηταὶ ἀφῆρσαν ἀπὸ τοῦ Κρητὸς τὴν γῆν, οὐδέποτε κατώρθωσαν ν' ἀποκλείσωσι καὶ τὴν θάλασσαν εἰς αὐτόν, ὅστις διὰ μεγάλης ἐμπορίας καὶ ἡρωικῆς πειρατείας κατώρθωσε ν' ἀναδειχθῇ ὁ ἀληθὴς ἄρχων τῶν δεσποτῶν του. Εἶπομεν ὅτι ἡ ληστεία καὶ ἡ συγγενὴς αὐτῇ πειρατεία δὲν ἐθεωροῦντο τότε ἄτιμα ἐπιτηδεύματα· μόνη ἡ πειρατεία ἐπλήρου τὰ ταμεῖα τῶν μικροσκοπικῶν ἡγεμονίσκων τοῦ Αἰγαίου, καὶ ἐπλούτει τοὺς ἄρχοντας τῆς Κύπρου καὶ τῆς Ἑπτανήσου διὰ φορτίων δούλων, ἐξ ὧν καὶ αἱ κυβερνήσεις ἐλάμβανον νόμιμον δεκάτην. Εἰς τὰ ποιήματά του ὁ Κρῆς ἔτι ἔδει τὰ κλέα τῶν κουρσάρων του μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐνθουσιασμοῦ μεθ' οὗ ἐν τῇ ἄλλῃ Ἑλλάδι ὑμνοῦνται οἱ κλέφται. Τὰ κουρσαρικά ποιήματα ψάλλονται ἐν τῇ νήσῳ καὶ ὡς γαμήλια. Ὅταν ἡ Δημοκρατία, ὑποπευρομένη τὴν πίστιν σημαντικοῦ Κρητὸς, ἐπέθυμει νὰ τῷ ὁμιλήσῃ, ὁ τοιαύτας ἐπισήμους ὁμιλίαις ὑποπευρόμενος ἄρχων ἐκαβαλλικεὺν τὴν φρεγάδαν, ὡς λέγουσι τὰ ἔξκατα, καὶ μετὰ τὰ σιδηρόφρακτα παλληκάρια του ἔτρεχεν εἰς τὰ ὑγρά κέλευθα. Ἀκούσωμεν καὶ δύο κουρσαρικά τῆς Κρήτης τραγούδια.

Γιὰ τὸν Μανώλη θά σᾶς πῶ, τὸν Ἀγιαποστολίτη,
ποῦ τὸν γυρεύῃ ἡ ἀρενεῖα νὰ τὸν ἀναρωτήσῃ·
Μ' ὁ νεὸς ποῦ τὴν πολλὴ σπουδὴ κ' ἀπὸ τὴν προκοπὴν του,
φριγάδα καθάλλικεψε, κ' ἐπῆρὲν τὴν καὶ πάει
ἐκεῖ ποῦ σμίγουν τὰ νερά καὶ οἱ παλῆοι κρουσάροι.

Σαράντα κάτεργά μ'εστα σὲ πόρτον ἀραμμένα,
μὰ τσ' Ἀγγελάκινας ὁ γυιός, ὁ Δάρειος κινουεῦγει
'ς τὸ γρέο κ' εἰς τὸν ἄνεμο, κ' εἰς τὴν βαρεῖα φορτοῦνα.
Τὸ Δάρειο τὸν ἐπίστανε καὶ πᾶν νὰ τὸν χαλάσων,
χίλιοι τὸν σέρνον ἀπ' ὀμπρὸς καὶ χίλιοι ἀπ' ὀπίσω,
κ' ὁ Δάρειος εἰς τὴ μέση των θλιπτὸς καὶ μαρμένος.
— Δάρειο, ποῦ εἶν' ὁ κύρησ σου, καὶ ποῦ ν' οἱ ἀδελφοί σου;
— Στὴν Κρήτη εἶν' ὁ κύρησ μου, ἔκει ν' κ' οἱ ἀδελφοί μου,
κ' ἂν πάης, μπέη, θὰ τοσὶ βρῆς, κ' ἀπόλαρέ μ' ἐμένα.
— Ἄν σ' ἀπολάρω, Δάρειό μου, θὰ βγῆς καλῆς κρουσάρης.
— Ἄν με χαλάσης, μπέη μου, θεὰ τὸ μεταγνώσης,
ἔχ' ἀδερρὸ τὸν Στέφανο, ποῦ ν'ε παλῆος κρουσάρης.
Κι' ὁ μπέης τὸν ἐχάλασε . . . τὸ Στέφανο ξετρέχει,
ζητᾷ νὰ βρῇ τὸν Στέφανο σὲ πόρτον ἀραμμένο,
νᾶχῃ τὴν ἀκόντην του 'ς τὴ γῆς νὰ τὴν παλαμίζῃ.
Κι' ὁ Στέφανος ὡς τ' ἀκουσε ζητᾷ νὰ βρῇ τὸν μπέη,
καράβι βγάν' ἀπὸ τὴ Χιὸ καρσί 'ς τὴ Μιτυλήνη,
κ' ἔχ' Ἀλεξανδρινὰ πανιά, κ' ἀντένας ἀσπάλειναις,
καὶ παλληκάρια Κρητικὰ μετὰ σίδερα ζωσμένα·

καὶ βγάνει βάρδια 'ς τὸ θουὸ καὶ βάρδια 'ς τὸ κατάρτι.
Σκούζετ' ἡ βάρδια 'ς τὸ θουὸ, σκούζετα: 'ς τὸ κατάρτι,
σκούζετα: 'ς τὴν ἀκρογιαλιὰ— Δάσκαλε Στεφανάκη,
καὶ τραγουδᾷ ὁ σαλιεριστῆς, καὶ χαίρουνται οἱ ναῦταις.
— Ὁ μπέης εἰς τὸ πέλαγος ἔδειξε μετὰ τσ' ἀρμάδαις.
Καὶ τοτεσὰς ὁ Στεφανὸς φωνάζει τῷ ναυτῷ του:
— Ὅρδιναστῆτε, ναῦταις μου, πιάστε τ' ἄρματά σας,
νὰ ἰδῆ ὁ μπέης πόλεμο, τὸν κάνουν οἱ κρουσάροι 1).

Ἄλλὰ τὸ Κρητικὸν κούρσον δὲν εἶνε τόσον νέον ἐπὶ τῆς Ἀραβοκρατίας οἱ Κρητῆς μετέρχονται τοῦτο, ἡ δὲ πλουσία Ἥλις καὶ ἡ Μιτυλήνη εἶνε ἡ Μυσικὴ λεία τῶν νησιωτῶν φουστιαρίων, ὡς τοὺς ἀποκαλοῦσι τὰ βυζαντινὰ συναξάρια. Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα τὸ κατωτέρω ἔξκατα, μετὰ τὴν ἐν αὐτῷ μνημονευομένην κανονίαν, ἀναφέρεται εἰς χρόνους πολὺ παλαιούς· τὸ Μιτυληναῖον τοῦτο κούρσον ἀναπολεῖ πῶς τὴν παρὰ Πλουτάρχῳ περιγραφὴν τῆς ἡρωικῆς πειρατείας τῶν Κιλικίων καὶ Κρητῶν «ἤδη δὲ καὶ χρήμασι δυνατοὶ καὶ γένεσι λαμπροὶ καὶ τὸ φρονεῖν ἀξιόμμενοι διαφέρειν ἄνδρες ἐνέβαινον εἰς τὰ ληστρικά καὶ μετεῖχον ὡς καὶ δοξᾶν τινὰ καὶ φιλοτιμίαν τοῦ ἔργου φέροντος· στυλίσαι χρυσαῖς καὶ παραπετάσμασι ἀλουργοῖς καὶ πλάταις ἐπαργύροις, ὡσπερ ἐντροφῶντων τῷ κακουργεῖν καὶ καλλωπιζομένων. Αὐλοὶ δὲ καὶ ψαλμοὶ καὶ μέθαι παρὰ πᾶσαν ἀκτὴν, καὶ σωμάτων ἡγεμονικῶν ἀρπαγαὶ καὶ πόλεων αἰχμαλώτων ἀπολυτρώσεις ὄνειδος ἦσαν τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας 2)».

Βασιλοπούλα ἀρμάτωσε ὀλόχρυσυ φριγάδα,
θάνει κατάρτια μπρόντζινα, κ' ἀντένας ἀσπάλειναις,
καὶ τὰ κουπιά τῆς δεμασι καὶ τὰ πανιά θελοῦδο.
Βάνει καὶ ναῦταις ἑκατὸ, ἀπάρθυνα κοράσια,
μπαίνουν κ' ἐλάμναν τὰ κουπιά δεξὰ 'ς τὴν Μιτυλήνη.
Ῥηγόπουλο τὴν ἐθερῆ ἀπὸ ψηλὸ παλάτι,
χρυσὴ φριγάδ' ἀρμάτωσε, χρυσὰ πανιά τῆς θάνει,
βάνει καὶ ναῦταις ἑκατὸ, ὁμορφα παλληκάρια,
μπαίνουν κ' ἐλάμναν τὰ κουπιά ζερεθὰ 'ς τὴ Μιτυλήνη.
— Στάσου, καράβι ἑακουστό, γὰ θὰ σὲ πολεμήσω,
γὰ θὰ σοῦ παίξω κανονιά νὰ σὲ παραλαντίσω.
— Πάτῆς πῶς εἶμαι ῥήγισσα, καὶ θὰ με πολεμήσης,
ῥήγας ἐσὺ, ῥήγας κ' ἐγὼ, κ' οἱ δύο μ'εστα ῥηγάδες,
κ' ἔλα νὰ πολεμήσωμε κ' ὀποῦ νικήσ' ἄς πάρῃ.
Μπαίνουν κ' ἐπολεμούσανε ἀπ' τὸ ταχὺ ὡς τὸ βράδυ,
καὶ θέλ' ὁ θεὸς κ' ἡ μοῖρά τῆ καὶ σκλάβο τότε πιάνει,
'ς τὸ μεγαλύτερο κουπι πᾶει καὶ τότε δένει.
— Δὸ μού το, κόρη, τὸ φιλὶ, δὸ μού το τοῦ καυμένου,
καὶ τάξε πῶς ἐχάρισες ζωὴ τ' ἀποθαμένου.

Μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ Ἐνετία, ἀπαυδῆσασα ἐκ τῶν ἀδιακόπων ἐπαναστάσεων, εἶχε παραδώσει τὴν Κρήτην εἰς τοὺς ὄνυχας τῶν φεουδᾶτων, καὶ τοῦ ἐν τῇ νήσῳ κατὰ τὸν μητροπολιτικὸν τύπον ἰδρυθέντος Συμβουλίου τῶν Δέκα. Καθὰ συνεχῶς σημεῖοι ὁ Στανουτὸς 3), ἡ Κρήτη φαίνεται σχεδὸν ξένη πρὸς τὴν κεντρικὴν διοίκησιν ἢ πρὸς τὴν μητρόπολιν συγκοι-

1) Γιανναράκης, σελ. 102, 236.

2) Πλουτ. Πομπήτος, XXIV.

3) Διόσημος χρονογράφος γράψας εἰς 45 τόμους τὰ περιώνυμα ἡμερολόγια, τὰ ὁποῖα ἐκδίδει ὁ ἐν Ἐνετίᾳ ἱστορικὸς σύλλογος.

ωνία εἶνε τόσον παρημελημένη, ὥστε ἐξ ἐμπορικῶν ἐπιστολῶν μαθαίνει ἡ Γερουσία τὸν θάνατον τῶν ἐν τῇ νήσῳ δουκῶν πέντε ὄλους μῆνας μετὰ τὸ συμβάν. Τὴν Δημοκρατίαν ἀπασχολεῖ μάλλον ἡ εὐπειθὴς Μεθώνη ἐπονομαζομένη «il cuor della republica», ἡ εὐάγωγος Κέρκυρα, θεωρουμένη ὡς ὀφθαλμός, καὶ ἡ Ναυπακτος λεγομένη ὁ σιτοβολῶν τῆς Πολιτείας. Εἰς μάτην ἐν ἔτει 1499 ὁ δούξ ζητεῖ ὀλίγα χρήματα καὶ πυρίτιδα εἰς ἐξασφάλισιν τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀπειλουμένης νήσου, ἐπιλέγων «polvere, danari, iterum danari»: τὸ αὐτὸ ἔτος οἱ Κρήτες τοξόται διαπρέψαντες ἐν τῷ πολέμῳ τῆς Νεαπόλεως ζητοῦσιν εὐσχήμως ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ὅπως παραχωρηθῆῃ καὶ εἰς τὸν Κρητικὸν λαὸν κανὲν ὀφφίκιον τῆς καγγελλαρίας, τὰ ὅποια ἀποκλειστικῶς νέμονται οἱ ἄποικοι· αἱ ἐν Κρήτῃ ἀρχαὶ συνιστῶσι θερμῶς τὴν ἀπόρριψιν τῆς ἀξιώσεως τῶν *populani*, γράφουσαι, «ἀφῆτε τὸ νερὸ νὰ τρέχῃ τὸν δρόμο του» ὡς γράφει ὁ Σκνυτός.

Ἀλλὰ τὴν πρὸς τὴν Κρήτην ἀδικίαν δὲν συμμερίζεται καὶ ὁ προρρηθὴς γερουσιαστὴς, ὅστις πρὸς τῇ ἀξίᾳ τοῦ μεγάλου χρονογράφου ἐκείνητο καὶ σπανίαν πολιτικὴν ὀξυδέκειαν. Ὁ Σκνυτός προαισθανόμενος, ὅτι ὁ μάχιμος οὗτος λαός, ὁ ὑπὸ τὸ βᾶρος παλαιῶν ἀμαρτιῶν καταφθειρόμενος, ἡδύνατο ν' ἀποβῆ σπουδαῖος στρατιωτικὸς παράγων ἐν τῇ κυφορουμένη τότε στρατιωτικῇ ἐπεμβάσει τῆς Δημοκρατίας ἐν ἀπάσῃ τῇ Ἰταλίᾳ, προσεπάθησε διαφοροτρόπως νὰ διαλύσῃ τὰς κατὰ τῆς Κρήτης προλήψεις τῶν συναδέλφων του, παριστῶν τὰς πρὸ ὀφθαλμῶν στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας τῶν Κρητῶν ὡς ἀρχοῦν ἐχέγγυον μελλούσης πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως. Γνωρίζας ἐν Ἑνετίᾳ νοήμονα Κρήτα πλοίαρχον, τὸν Θεόδωρον Βλασόπουλον, καλῶς γινώσκοντα τὰς τε δυνάμεις τῶν Τούρκων, καὶ τὴν ἀξίαν τῶν συμπολιτῶν του, ὁ Σκνυτός τῷ συνεβούλευσε νὰ γράψῃ ὑπόμνημα, ὅπερ αὐτὸς οὗτος ἐπαρουσίασε καὶ ἀνέγνω ἐν τῇ Γερουσίᾳ. Εἰς τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ὁ Βλασόπουλος ἔγραφε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἐξῆς: «ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν δύνασθε νὰ ἐξοπλίσητε ἐν Κρήτῃ τριάκοντα γαλέρας μετὰ τῶν κωπηλατῶν τῶν ἄνευ οὐδεμιᾶς δαπάνης, ἀν μόνον ἀποφασίσητε ὅπως ἐξ ἐκάστου τῶν ἐν τῇ νήσῳ 8 ἕως 9 χιλιάδων ὑποδούλων χωρίων ἐλευθερωθῆ εἰς πάροικος· οὕτω δὲ ἀμισθὶ καὶ τάχιιστα ἐξοπλιζόμενοι αἱ 30 αὐταὶ γαλέραι θ' ἀντιστοιχῶσι πρὸς 50 ἐνταῦθα· ἀμα δὲ διαδοθῆ ὅτι ἡ Κρήτη ἐξώπλισε 30 γαλέρας, ἡ φήμη θὰ τὰς ἀναβιβάσῃ μέχρι Κωνσταντινουπόλεως εἰς 50.» Ἀλλὰ ἡ ἀναφορὰ τοῦ Βλασόπουλου δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψει, ὡς σημειοὶ βαρυθυμῶν ὁ εἰσηγητὴς τῆς «*tamen li padri di collegio non ne fecerim stima, e giudicio mio, feno male.*» Ἄν ὅμως μέχρι τοῦ 1499 ἡ Γερουσία οὔτε ἤθελε ν' ἀκού-

σῆ τὸ ὄνομα τῆς Κρήτης, ἢ ἐν τῷ ἐπομένῳ ἔτει ἐπελθοῦσα πτώσει τῆς Ναυπακτου, τῆς Πύλου, τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης ἐδίδαξεν αὐτὴν ὅτι ἡ Κρήτη ἦν ὁ ἀληθὴς τῆς Δημοκρατίας προμαχὼν ἐν Ἀνατολῇ, καὶ ὄφειλε νὰ σπεύσῃ εἰς περιποίησιν τοῦ ἡρωϊκοῦ τούτου λαοῦ, ἵνα μὴ ἐξ ἀνάγκης βιωθῆ εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Τούρκου, ὅστις ἐπιδεξίως ἤρχισε νὰ προσκαλῆ τοὺς Κρήτας εἰς συμμαχίαν, πολλὰ ὑποσχόμενος αὐτοῖς. Ἡ ἀναφορὰ τοῦ Βλασόπουλου ἐθεωρήθη ὡς σπουδαία ἀφειρητρία συμφιλώσεως τῶν παλαιῶν ἐχθρῶν.

Μέχρι τοῦ 1500, ἐκτὸς τῶν πρωτευουσῶν πόλεων, καὶ 394 ὀρισμένων κωμῶν, αἵτινες ἀπετέλουσαν τὰς λεγομένας καθαλλαρίας ἢ στρατείας τῶν ἐνετῶν τιμαριούχων, οἱ ὑπόλοιποι τῆς νήσου κάταικοι ἔζων κατὰ πατρίαν, ἢ οἰκογενειακὰς ὀμάδας, ἀποτελοῦντες οὕτω τὰ ἀόριστα ἐκεῖνα χωρία τὰ ὅποια ὁ Βλασόπουλος ἀναβιβάζει εἰς 8 μέχρις 9 χιλιάδων· ἅπαντες οἱ χωρικοὶ οὗτοι, ἐξαρτῶμενοι ἐκ τῶν ἐγγύς καθαλλαριῶν, ἐθεωροῦντο καὶ ἦσαν δουλοπάροικοι· αἱ ἀγροτικαὶ αὐτὰ ὀμάδες συγκεντρωθεῖσαι εἰς κεφαλοχώρια ἀπέτελεσαν τὰ ὕστερον ὀνομαζόμενα γαλεωτικά χωρία· τὰ χωρία ταῦτα ἐλευθερωθέντα πάντος βάρους ὑπεχρεώθησαν νὰ χορηγῶσι τὸ τέταρτον τῆς ἐρήβου ἡλικίας εἰς τὰς ὑπὸ τῆς Κρήτης ἐτησίως ἢ καὶ ἐν πολεμικῇ χρεῖᾳ ἐξοπλιζόμενα γαλέρας· ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία, *huomini da fattione*, ἦτο βεβαίως πολὺ μακρὰ, διότι ἀρχίζουσα ἀπὸ τοῦ 14 ἔτους ἔφθανε μέχρι τοῦ ἐξηκοστοῦ. Ἐκ τῆς ἡλικίας ταύτης τῶν γαλεωτικῶν χωρίων κατ' ἔτος ἐκληροῦτο τὸ τέταρτον, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν ἐν ταῖς Κρητικαῖς γαλέραις ἐρετῶν κυμαίνεται μεταξύ 7, 500 καὶ 13, 419, ἀριθμὸς βεβαίως πολὺ μέγας ἐπὶ διλοκοῦ πληθυσμοῦ ψυχῶν 219,000, ἢ τὸ ἀληθέστερον 183,798, διότι πρέπει ν' ἀφαιρηθῶσιν οἱ εὐγενεῖς καὶ προνομιοῦχοι, ἀναβιβαζόμενοι εἰς 25, 202 ψυχάς.

Διὰ τῶν Κρητῶν γαλεωτῶν διεξήγαγεν ἡ Ἑνετία πολλοὺς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν πολέμους, κατὰ μέγα δὲ μέρος ἡ ἐν Ναυπακτῷ ναυμαχία εἶνε ἔργον τῶν γαλεωτῶν τούτων, διὸ καὶ δικαίως ἄδεται ἔτι ἐν τῇ νήσῳ ὁ πρὸς τὸν Ἀλῆν πόλεμος, ὡς καὶ ἐν Ἠπειρῷ καὶ ἄλλαχθῶ, διότι παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Κρητῶν ἐπολέμησαν καὶ Κερκυραῖοι καὶ Πάργιοι καὶ Κεφαλλῆνες. Ἄγνωστον ἂν ἐξ ἀρχῆς ἐδόθησαν εἰς τοὺς Κρήτας καὶ τινα ἐπὶ τῶν γαλεωτῶν ἀξιώματα, περὶ τὰ τέλη ὅμως τῆς 1571 ἑκατονταετηρίδος ὁ Καροφύλακας περιγράφων τὰς 13 γαλέρας τῆς Κρήτης σημειοῖ ὅτι ἅπαντες μὲν οἱ κατεργολογῶνται ἦσαν Ἑνετοὶ, ἐκ δὲ τῶν κομητῶν οἱ 11 Ἕλληνες, καὶ δύο Ἑνετοὶ, ἅπαντες δὲ οἱ ὑποκόμητες καὶ οἱ ναυηγοὶ (*peotti*) Ἕλληνες.

Βεβαίως ἡ ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις θέσις τοῦ

γαλεώτου δὲν ἦτο εὐχάριστος, ἀφοῦ προσηλωμένως ἕκαστος ἐν τῷ θρανίῳ ὤφειλον νὰ κινῶσιν ἀνενάως τὰς ὑπερμεγέθεις ἐκείνας κώπας, αἵτινες ἦσαν καὶ ἐλέγοντο αἱ πτέρυγες τοῦ πλεόντος πτηνοῦ· ἡ ἐνδυμασία τῶν ἦτο ἀθλία, ἡ δὲ τροφή ἀνεπαρκής, συνισταμένη εἰς παξιμάδι, τυρόν, ὄσπρια, καὶ ὕδωρ. Συγκρινόμενος ὅμως ὁ βίος τοῦ γαλεώτου πρὸς τὸν τοῦ δουλοπαροίκου ἦτο προτιμότερος. Εἶνε ἀληθές ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐκήρυξε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ δούλου, δὲν ἀληθεύει ὅμως ὅτι καὶ οἱ μεσαιωνικοὶ χριστιανοὶ μετεχειρίσθησαν τὸν δούλον φιλανθρωπότερον τῶν Ρωμαίων καὶ Ἑλλήνων. Μέχρι τῆς ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδος ὁ παροίκος τῆς Κύπρου καὶ τῶν Ἰονίων νήσων ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ ἀληθὴς παρίας τῆς ἀνθρωπότητος, οἱ δὲ γαιοκτήμονες ἐτυράνουν τὸν κατ' εἰκόνα ὁμοιον αὐτοῖς χριστιανὸν πολὺ χειρότερον ἢ οἱ Τούρκοι τοὺς βασιλιάδες· διὰ τὸν λόγον τοῦτον βλέπομεν τοὺς Κυπρίους παροίκους ἐορτάζοντας ὡς σωτήριον ἡμέραν τὴν ἀπὸ τοῦ χριστιανικοῦ εἰς τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν μεταβάσιν των.

Ὅσοι ἀνέγνωσαν τὴν ὠραίαν πραγματείαν τοῦ πολυμαθοῦς ναυάρχου Ἰουλιανῷ Dela Gravière «περὶ τῶν ἀλυσοδεμένων πληρωμάτων» ἔλαβον ἰδέαν περὶ τοῦ γαλεώτου τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης· ὅσοι δὲ διήλθον τὰ δημοσιευθέντα ἔγγραφα περὶ τῶν γαλεωτῶν τοῦ παπικοῦ στόλου φυσικῶς θὰ ἠπόρησαν ἂν οἱ λεγόμενοι ἀντιπρόσωποι τοῦ Χριστοῦ ἐνεπνεύσθησάν ποτε ὑπὸ τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀφοῦ εἰς τὰς ἀλύσεις τῶν χριστοφόρων κατέργων ἐστέναζον οὐ μόνον Τούρκοι καὶ Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι χριστιανοὶ εὐπειθεῖς λατρευταὶ τοῦ Ποντίφηκος. Μεθ' ὅσα καὶ ἂν λέγωσιν οἱ ἱστοριογράφοι τῆς μεσαιωνικῆς νομιμοφροσύνης, ὁ λεγόμενος λαὸς μόλις ἀριθμεῖ ἓνα αἰῶνα ἀληθοῦς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως.

Ὡς μεσαιωνικὸν κράτος καὶ ἡ Ἑνετικὴ δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένη τῶν ἐν τῷ ἄλλῳ Δυτικῷ κόσμῳ ἐπικρατουσῶν περὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς δοξασίων συγκρινομένη ὅμως πρὸς τὴν σκληροκάρδιον Γένουαν, καὶ τὴν ἀπάνθρωπον ἱερὰν Μελίτην, ἀνέδειξεν ἀρχὰς ἀληθοῦς φιλανθρωπίας· οὔτε διὰ ληστρικῶν ἐφοδῶν ἠρήμωσεν ὀλοκλήρους νήσους καὶ παραλίους πόλεις ὅπως ἐμπορευθῆ ἀνθρωπίνους ψυχὰς, οὔτε εἰς τοὺς ὑποτελεῖς σκληροῦς δεσπότης ἐπέτρεψεν ἵνα θανατωθῶσιν ἀτιμωρηταὶ τοὺς δούλους, οὔτε εἰς τὰς καταχρήσεις τῶν ἰδίων ὀργάνων ἔκλεισε ποτε τοὺς ὀφθαλμούς, οὔτε τοὺς γαλεώτας τῶν ὑποτελῶν χωρίων ἐδέσμευσε δι' ἀλύσου, πλὴν τῶν λεγομένων καταδικῶν (condannati) ¹⁾, οὔτε αὐτὴν τὴν τροφήν καὶ ἐνδυμασίαν τῶν γαλεωτῶν τῆς ἀφῆκεν ἀνεξέλεγ-

κτον εἰς τὰς ἀσυνειδήτους χεῖρας τῶν τροφοδοτῶν. Κληρονόμος ἐν πολλοῖς τοῦ Βυζαντίου, ἡ Δημοκρατία δὲν συνετέλεσε βεβαίως εἰς ἐξήμερωσιν καὶ προαγωγὴν τῶν ὑπηκόων, διὰ πολλῶν ὅμως εὐεργετικῶν θεσμῶν ἀνεκούφισε τὴν δυστυχίαν, ἤγειρε στρατῶνας καὶ φιλανθρωπικὰ κατὰστάματα, καὶ ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδος κατήργησε τὸν ἐπὶ τῶν δούλων φόρον, καὶ ἀπηγόρευσε τὴν ἀτιμον ἐμπορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἡ λέξις δι' ἧς ἐν τῇ ἐνετικῇ καγγελλαρίᾳ (1489) δηλοῦται ὁ δούλος anima, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ψυχάριον τῶν Βυζαντινῶν, καὶ δηλοῖ φιλανθρωποτέραν πρὸς τὸ ψυχοφόρον ὄν συμπεριφορὰν, ἣν δὲν ἐγνώρισεν ἡ ἄλλη δυτικὴ Εὐρώπη. Ἄν ἡ πολιτικὴ τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκκ δὲν ἐχώλαιεν ἐν τῷ θρησκευτικῷ ζητήματι, ἢ ἐν Ἑλλάδι ἐνετοκρατία ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς συνέχεια τῆς Βυζαντινῆς διοικήσεως.

Ἀπὸ τοῦ 1499 ἀναγράφουσι τὰ ἡμερολόγια τοῦ Σανούτου πολλὰς ἐκθέσεις ναυάρχων καταμνησόντων εἰς τὴν Γερουσίαν, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς γαλεώτας χορηγομένη τροφή ἦτο ἀνεπαρκής, τὸ δὲ παξιμάδι τόσο ἀθλιον, ὥστε οἱ γαλεῶται πρὸ τοῦ ἐγγίσειν ἔριπτον αὐτὸ εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ πολυμαθὴς Ρώσος Βλαδιμηῆρος Λαμάνσκις ἐδημοσίευσε ἀρκετὰ ἀποσπάσματα τῆς περὶ γαλεωτῶν μελέτης τοῦ ἐνετοῦ ναυάρχου Χριστοφόρου Κανάλε (1562), τοῦ πρώτου φιλανθρωπῶς μελετήσαντος ζήτημα, πρὸς ὃ συνεδέετο αὐτὴ ἡ ὑπαρξὶς τοῦ ἐνετικοῦ στόλου. Καὶ τῶντι εἰς αὐτὴν τὴν πρὸς τοὺς γαλεῶτας φιλανθρωπίαν τῆς Ἑνετικῆς ὀφείλονται αἱ μεγάλαι προσελεύσεις Ἑλλήνων καὶ Δαλματῶν ναυτῶν, προτιμώντων νὰ ὑπηρετῶσιν εἰς τὰ ἐνετικὰ κότεργα ἢ μένοντες ἐν τῇ πατρίδι νὰ δουλεύωσι τοὺς Τούρκους, καὶ τοὺς οὐχὶ φιλανθρωποτέρους φραγκάρχοντας τῆς Ἑλλάδος καὶ Δαλματίας.

Εἰς τοὺς κατὰ τῶν Γάλλων πολέμους τῆς Ἑνετίας ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Νεαπόλεως ἐπολέμησαν ἀρκετοὶ Κρήτες γαλεῶται καὶ Πελοποννήσιοι Στρατιῶται. Ὁ Σανούτος λεπτομερῶς περιγράφων τὰς ἀνδραγαθίας τῶν τελευταίων, δημοσιεῖει καὶ τὴν ἔκθεσιν τοῦ παρὰ Φερδινάνδῳ τῷ Καθολικῷ ἐνετοῦ πρεσβευτοῦ Παύλου Καπέλλου (24 ἰουλίου 1496), ἐν ἣ ἀναγινώσκειται· «ἡ Α. Μ. ἐπιστρέψας ἐκ τῆς μάχης μοι εἶπεν: Ἐκλαμπρότατε πρεσβευτά, τῇ ἀληθείᾳ ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι οἱ Στρατιῶται (Stradiotti) ἀνεδείχθησαν λαμπροί, καὶ ἐξετέλεσαν τὸ καθήκον των. Εἰς ταῦτα ἐγὼ ἀπήντησα: πάντοτε πράττουσι τὸ καθήκον των, ἐν τῇ περιστάσει ὅμως τῆς ἐξετέλεσαν καλλίτερα.» Ἄλλὰ καὶ πρὸ τῆς βασιλικῆς ταύτης διαβεβαιώσεως, ὁ ἀσπὴρ τῆς Κρητικῆς ἀνδρείας κατὰ ξηρὰν εἶχεν ἐπισκιασθῆ ὑπὸ τῆς λαμπρῆς τῶν Στρατιωτῶν.

(1) Πολλοὶ ἄρχοντες παρέδιδον ἐπὶ μισθῷ τοὺς ἰδίους δούλους εἰς τὰς γαλέρας τῶν καταδικῶν τούτων· τὸ ἄσπον ὅμως τοῦτο αὐστηρῶς ἀπηγόρευσε ἡ Γερουσία (20 δεκεμβρίου 1552). Βλ. Mutinelli, Lessico Veneto, σελ. 361.

Τούτο ἐγίνωσκε καὶ αὐτὸς ὁ Φερδινάνδος, γενόμενος μάρτυς τῆς ἐν θαλάσῃ ἐπιδειξιότητος Κρητὸς γαλεώτου, τὸν ὁποῖον διὰ τούτο καὶ θερμῶς συνέστησεν εἰς τὴν Δημοκρατίαν.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἢ μᾶλλον ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1483 πρώτης ἐμφανίσεως τῶν Στρατιωτῶν ἐν Ἰταλίᾳ, οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι ἀναλαμβάνουσι ἕκαστος τὸ οἰκεῖον στοιχεῖον, δικαιολογούντες οὕτω τὰς παλαιὰς παροιμίας «ὁ Κρῆς τὴν θάλασσαν — ὁ Ἀρκὰς στρατιώτης.» Ἄλλ' ὁ ἀποχωρισμὸς τοῦ χερσαίου ἀπὸ τοῦ θαλασσοῦ πολεμιστοῦ, οὐδόλως καλύει τὸν πρῶτον νὰ μάχεται καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ, ὡς ὁ δεύτερος ἐν τῇ ξηρᾷ· βέβαιον ὅμως εἶνε ὅτι ἕκαστος ἔχει ἴδιον στοιχεῖον, ἐν ᾧ εὐρίσκειται ἀσφαλέστερος, ἢ πατῶν ἀλλότριον τῶν ἕξεων τοῦ ἔδαφος. Οἱ Ἀμφισσεῖς ἐμπαίζοντες τοὺς Γαλαξειδιώτας διηγούνται ὅτι εἰς τῶν θαλασσιῶν τούτων πεσὼν ἀπὸ τοῦ ἵππου ἀνέκραξε:

κάλιο θαλασσοφοροῦνα,
παρὰ ἀλογοφοροῦνα.

Ἄλλὰ καὶ οἱ Γαλαξειδιῶται ἐμπαίζοντες τοὺς Ἀμφισσεῖς διηγούνται ὅτι εἰς τῶν χερσαίων τούτων εὐρεθεὶς ἐν θαλασσοφοροῦνᾳ ἔλεγεν εἰς τὸ πλοῖον, ἐκλαμβάνον τούτο ὡς τὸν ἵππον του:

στῆσου, μαῦρέ μου, νὰ ξεκαβαλλικέψω.

Ἴδου ὁ λόγος δ' ὃν οἱ μὲν Κρητὲς ψάλλουσι τοὺς κουρσάρους, οἱ δὲ Ῥουμελιῶται τοὺς κλέφτας· τὴν πρὸς τὸν χερσαῖον ἀντίθεσιν τοῦ θαλασσινοῦ ἐξεικονίζει καὶ τὸ δημοτικὸν ᾄσμα:

Ἐνα πουλι θαλασσινὸ κ' ἕνα πουλι βουνήσιο,
τὰ δυὸ πουλιὰ μαλλόνανε, τὰ δυὸ πουλιὰ μαλλόνου
γιὰ τὰ βουνά, γιὰ τὴ βοσκὴ καὶ γιὰ τὰ περιγιάλια.

(Ἔπεται συνέχεια)

Κ. ΣΑΘΑΣ

Ο ΜΑΡΚΗΣΙΟΣ ΒΙΛΛΕΜΕΡ

(Μυθιστορία Γεωργίας Σάνθ.—Μετάφρασις Α. Β.)

Συνέχεια ἴδε προηγούμενον φύλλον.

Ὅτε ἡ δεσποινὶς Σαίν-Ζενέ, εὐχαριστήσασα αὐτὸν ἐγκαρδίως, ἀφῆκε τὸν ἵππον τῆς τριποδίζοντα, καὶ παρεκάλεσε τὸν δούκα νὰ μὴ φροντίσῃ πλέον περὶ αὐτῆς, οὗτος ἀπέπεμψε τὸν Ἀνδρέαν, ἐπήδησεν ἑλαφρῶς ἐπὶ τὴν λαχανοφόρον φορβάδα, ἐπτέρνισε τὰ πλευρὰ τῆς καὶ ἠκολούθησεν ἀδιστάκτως τὴν Καρολίαν ὑπὸ τὸν σὺδενδρον δρυμόν.

— Πῶς, σεῖς εἴσθε; ἠρώτησεν ἐκείνη, ἰσταμένη μετὰ τὸν πρῶτον δρόμον. Σεῖς ἵππεύσατε αὐτὸν τὸν ἑλεεινὸν ἵππον κ' ἐλάβατε τὸν κόπον νὰ μὲ συνοδεύετε; Ἀδύνατον! δὲν τὸ ἀνέχομαι, ἄς ἐπιστρέψωμεν.

— Τί; φοβεῖσθε τώρα, ἀπήντησεν ἐκεῖνος, νὰ εὐρεθῆτε μόνη μαζῇ μου; Δὲν συννητήθημεν τασάκις ὑπὸ τὰς δενδροστοιχίας αὐτάς; Σᾶς ἠνώχλησα ποτὲ διὰ τῶν λόγων μου;

— Ὅχι, βέβαια, εἶπεν ἡ Καρολίνα, μετὰ πλήρους ἐμπιστοσύνης. Δὲν ἔχω ταιαύτας γελοιώτητας, τὸ ἤξεύρετε· ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἵππος θὰ εἶνε διὰ σᾶς τρομερὰ τυραννία.

— Εἴσθε σεῖς καλὰ ἐπὶ τοῦ ἰδικοῦ σας;

— Ἐξαίρετα.

— Τότε ὅλα ἔχουσι καλῶς. Ἐμὲ μ' ἀρέσει πολὺ νὰ ἵππεύω τὴν Λευκὴν. Δὲν φαίνομαι τάχα καλὰ ἐπάνω τῆς, ὡς ἂν ἦτο ἵππος εὐγενοῦς καταγωγῆς; Ἄς ἀφήσωμεν τὰς προλήψεις καὶ ἄς διασκεδάσωμεν τρέχοντες.

— Ἄν ὅμως δὲν ἀντέχουν οἱ πόδες τοῦ ἵππου σας;

— Θ' ἀντέξουν. Καὶ ἂν μὲ κρημνίσῃ, θὰ ἦνε εὐτύχημα δι' ἐμὲ ὅτι κρημνίζομαι πρὸς χάριν σας.

Τὴν κολακεῖαν αὐτὴν εἶπεν ὁ δούξ δι' ἧθους φαιδροτάτου, ὅπερ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ φοβίσῃ τὴν Καρολίαν. Ἐκίνησαν οὕτω καπαζόντες καὶ περιέδραμον τὸν δρυμόν. Ὁ Ζακέ ἦτο ἐξαίρετον ζῶον, χωρὶς τινὰ οἰκνότητος ἰδιοτροπίαν. Ἄλλως δὲ ἡ δεσποινὶς Σαίν-Ζενέ ἤξευρε κάλλιστα ἵππασίαν, καὶ ὁ δούξ παρετήρησεν ὅτι ἦτο ἐπὶ τοῦ ἵππου οὐ μόνον ἐπίχαρις ἀλλὰ καὶ ἐπιδειξία καὶ ἄφοβος. Εἶχεν ἐκ τοῦ προχείρου αὐτοσχεδιάσει μικρὰν ἐσθῆτα, ἀνοιξάσα μίαν διπλόην κοντοῦ φορέματος· εἶχε ρίψει ἐπὶ τοὺς ὤμους τῆς λευκὴν τινὰ ἐπωμίδα, μικρὸν δὲ ἀχίρινον σκιαδῖον, σκέπον τὴν ξανθὴν αὐτῆς καὶ λυτὴν κόμην, ἠρμοζεν αὐτῇ χαριέστατα. Ζωογονηθεῖσα ὑπὸ τῆς εὐχαριστήσεως τοῦ καλπασμοῦ, ἦτο τόσοσθον θυμασίως ὡραία, ὥστε ὁ δούξ, παρατηρῶν τὴν κομψότητα τοῦ σώματός τῆς καὶ τὸ ἀκτινοβόλον μεδίαιμα τοῦ παιδικοῦ τῆς στόματος, ἠσθάνθη ἀληθῆ σκοτοδίνην.

— Νὰ πάρῃ ὁ διάβολος, διενόηθη, τὸν λόγον τῆς τιμῆς, τὸν ὁποῖον ἔδωκα χωρὶς νὰ τὸν συλλογισθῶ. Ποῖος νὰ μοῦ ἔλεγε, ὅτι θὰ ἐδοκίμαζα τόσοσθον κόπον νὰ τὸν φυλάξω.

Ἄλλ' ὁ δούξ ἀνέμενε παρ' ἐκείνης τὸ πρῶτον βῆμα. Μάτην δὲ περιῆλθε καὶ πάλιν μετ' αὐτῆς βάδην τὸν δρυμόν, ἵνα ἀναπνεύσῃ δῆθεν τὰ ζῶα. Ἡ ὁμιλία τῆς κατέλεγχεν ἐλευθερίαν πνεύματος καὶ ἀφελῆ προσήγειαν, ἀσυμβίβαστον πρὸς οἰανδήποτε ἰδεῖαν ἄλγους ἐρωτικοῦ.

— Ἄ! ἔτσι εἶνε; διενόηθη ὁ δούξ, καθ' ἣν στιγμὴν ἤρχιζε πάλιν τὸ κάλπασμα. Νομίζεις ὅτι θὰ σπάσω ἐγὼ τὰ πλευρὰ μου ἐπάνω εἰς τὸ ἀποκαλυπτικὸν αὐτὸ ζῶον, διὰ νὰ ὁμιλῶ μαζῇ σου ὡς νὰ ἦτο παρούσα ἡ μητέρα μου; Μὴ χειρότερα. Τώρα σὲ ἀφίνω μὲ τρόπον, καὶ νὰ ἰδοῦμεν πῶς θὰ σοῦ φανῇ.

— Φιλτάτη μου, εἶπεν εἰς τὴν Καρολίαν